

ZBIGNIEW KLIMIUK

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8555-3522>

Instytut Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie

EKONOMISTA ZE LWOWA. DOROBEK NAUKOWY, POGLĄDY ORAZ DZIAŁALNOŚĆ PUBLICZNA STANISŁAWA GŁĄBIŃSKIEGO

Economist from Lviv. Scientific achievements, views and public activity of Stanisław Głębiński

SŁOWA KLUCZOWE: Stanisław Głębiński, szkoła historyczna, Narodowa Demokracja, ekonomia społeczna, historia myśli ekonomicznej, ekonomia narodowa, polityka gospodarcza narodowa, okres międzywojenny, system skarbowy, handel międzynarodowy

KEYWORDS: Stanisław Głębiński, history school, National Democracy, social economy, history of economic thought, national economy, national economic policy, interwar period, tax system, international trade

ABSTRACT: The article contains an analysis of the scientific achievements and views of the economist Stanisław Głębiński, associated with Lviv. Polish economic thought in the interwar period developed in two opposite directions: theoretical and historical. The first of them dominated in the Krakow, Poznań and Warsaw centers, while the second was represented by economists associated with the Lviv and Warsaw centers. Głębiński was the leading representative of the historical course at the University of Lviv. His economic views as well as political, social and economic activities deserve attention. Głębiński's socio-economic concepts were a reflection of his political views. His most important works from the period of the Second Polish Republic, i.e. two volumes of National Economics (Theory of National Economics – 1927 and National Economic Policy – 1928) and History of Economics – 1939 (volumes 1 and 2) are the best proof of this. Głębiński has always tried to look at the essence of economic phenomena from the national point of view. Throughout his scientific activity he also proclaimed the creation of a new school in the science of economics – a national school whose theoretical basis would be the nation and the national idea. He left the individualism of the liberal school and examined the economic reality through the prism of national interest. He claimed that an abstract analysis of a personal interest that omits the national interest is only a hypothesis that does not explain the economic reality. Therefore, he proposed to supplement abstract research with research on the whole socio-economic reality: historical analyzes and comparison of the personal interest of economic entities with the general interest.

1. Wstęp

Polska myśl ekonomiczna w okresie dwudziestolecia międzywojennego rozwijała się w dwóch przeciwstawnych kierunkach: teoretycznym i historycznym. Pierwszy z nich dominował w ośrodkach krakowskim, poznańskim i warszawskim (Rybarski, 1922), natomiast drugi reprezentowali ekonomiści związani z ośrodkami lwowskim i warszawskim. Czołowym przedstawicielem kierunku historycznego na Uniwersytecie Lwowskim był Stanisław Głębiński. Na uwagę zasługują zarówno jego poglądy ekonomiczne, jak i działalność polityczna, społeczna i gospodarcza. Koncepcje społeczno-ekonomiczne Głębińskiego odzwierciedlały jego poglądy polityczne. Najważniejsze jego dzieła z okresu II Rzeczypospolitej, tj. „Ekonomika narodowa: teoria ekonomiki narodowej”, t. 1-2 (1927) i „Narodowa polityka ekonomiczna” (1928) oraz „Historia ekonomiki”, t. 1-2 (1939), są tego najlepszym dowodem. Głębiński zawsze starał się patrzeć na istotę zjawisk gospodarczych z narodowego punktu widzenia. Przez cały okres swojej działalności naukowej głosił również postulat utworzenia nowej szkoły w nauce ekonomii – szkoły narodowej, której podstawą teoretyczną byłyby naród i idea narodowa. Odszedł więc od indywidualizmu szkoły liberalnej i badał rzeczywistość gospodarczą przez pryzmat interesu narodowego (Zweig 1944). Twierdził, że abstrakcyjna analiza interesu osobistego pomijająca interes narodowy to wyłącznie hipoteza, która nie wyjaśnia rzeczywistości gospodarczej. Dlatego proponował uzupełnianie badań abstrakcyjnych badaniami całej rzeczywistości społeczno-gospodarczej: analizami historycznymi oraz porównaniem interesu osobistego podmiotów ekonomicznych z interesem ogólnym (Gryziewicz 1951).

2. Nota biograficzna

Stanisław Głębiński urodził się 25 lutego 1862 r. w małym miasteczku Skole (w okresie II Rzeczypospolitej miasto było siedzibą zlikwidowanego później powiatu skolskiego przyłączonego następnie do powiatu stryjskiego w obrębie województwa stanisławowskiego). Dzieciństwo spędził w galicyjskich miasteczkach – Brzozowie, Samborze i Czortkowie. W Samborze ukończył gimnazjum, a we Lwowie zamieszkał w 1880 r., kiedy rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego (Głębiński 2001, 15). Ukończył je w 1887 r. obroną pracy doktorskiej. Kolejny rok spędził w Samborze, gdzie odbywał obowiązkową praktykę aplikancką w adwokaturze. W 1888 r. powrócił do Lwowa i zaczął prowadzić wykłady z ekonomii. W 1892 r. został profesorem nadzwyczajnym ekonomii na Uniwersytecie Lwowskim, a w 1895 r. profesorem zwyczajnym. Pod koniec tej dekady rozpoczął zarówno

działalność polityczną jako redaktor naczelny „Gazety Narodowej”, jak i pisarską jako autor pracy zatytułowanej „O systemie fizjokratów w ekonomii społecznej”.

Wkrótce rozwinął także swoją karierę polityczną. W 1902 r. zasiadał w parlamencie wiedeńskim. W 1905 r. współtworzył Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe w zaborze austriackim i został jego pierwszym prezesem. Dwa lata później został prezesem Koła Polskiego w parlamencie Austrii i pozostawał na tym stanowisku aż do 1911 r. W tym samym roku na wyraźne życzenie cesarza Franciszka Józefa, o czym pisze we „Wspomnieniach politycznych”, wszedł w skład rządu monarchii jako minister kolei. Pełnił ten urząd do czerwca 1911 r., kiedy złożył dymisję z uzasadnieniem, iż nie odpowiada jego aspiracjom kontynuowanie kariery urzędniczo-biurokratycznej (ibidem, 35).

2 października 1918 r. Głębiński w imieniu klubów polskich wystąpił w parlamencie austro-węgierskim z rezolucją w sprawie niepodległości Polski, a 16 października postawił wniosek o likwidację monarchii austro-węgierskiej. Później wyjechał do Warszawy, gdzie wziął udział w tworzeniu gabinetu Józefa Świeżyńskiego, w którym 24 października objął tekę ministra spraw zagranicznych. W styczniu 1919 r. został wybrany na posła do Sejmu Ustawodawczego, a w maju 1923 r. objął w rządzie Witosa tekę ministra oświaty i wicepremiera. Z tego stanowiska ustąpił 14 listopada. W połowie 1928 r. otrzymał z ramienia Stronnictwa Narodowego mandat senatora i piastował go przez dwie kadencje do 1935 r.

W latach 1935-1939 Głębiński przebywał we Lwowie, gdzie zajmował się głównie sprawami rodzinnymi i pisaniami. W tym okresie powstały „Wspomnienia polityczne”, artykuły, rozpoczęła się również praca nad podręcznikiem ekonomii politycznej, której głównym celem było wyjaśnienie powiązania problemów gospodarczych i politycznych Europy po I wojnie światowej.

11 września 1939 r. Głębiński wyjechał ze Lwowa wraz z współpracownikiem – J. Bogdanowiczem. Mieli zamiar dotrzeć najpierw do Rumunii, a następnie do Paryża, aby wziąć udział w formowaniu nowego rządu. Niestety, pierwszy etap podróży zakończył się szybko i dość nieoczekiwanie. Kilkadziesiąt kilometrów za Lwowem doszło do kolizji samochodowej, w której Głębiński został dotkliwie potłuczony i nie władał lewą ręką. Mimo awarii samochodu ruszyli dalej do Tarnopola, gdzie zamierzali się zatrzymać. Jednak na prośbę Bogdanowicza zajechali do majątku jego matki położonego za Tarnopolem. Tutaj Głębiński kurował się przez kilka dni. Najprawdopodobniej 17 września obaj wyruszyli w dalszą drogę, dotarła też do nich informacja o wkroczeniu do Polski wojsk sowieckich. Jeszcze tego samego dnia zostali zatrzymani przez sowiecki patrol, zrewidowani i puszczeni dalej. W Jabłonicach nieopodal granicy przenocowali w żeńskim klasztorze, gdzie dowiedzieli się o wyjeździe (ucieczce) z Polski prezydenta, marszałka i części rządu. Głębiński zareagował na tę wiadomość jednoznacznie – odmówił wyjazdu z Polski.

W Jabłonicach Głębiński przebywał do 30 września, następnego dnia powrócił do Lwowa i zamieszkał we własnym domu, gdzie odzyskiwał siły. W tym czasie

pisał suplement do „Wspomnień politycznych”, w którym krytycznie ocenił 13 lat rządów Piłsudskiego i obozu piłsudczyków. W połowie listopada podjął drugą próbę przekroczenia granicy z Rumunią, głównie w celu odszukania syna, niestety jednak zatrzymała go i aresztowała sowiecka milicja. Został przewieziony do Lwowa, gdzie oskarżono go o współpracę z podziemną organizacją. Początkowo był trzymany w siedzibie NKWD. Miał wówczas 78 lat, został zamknięty w celi z dwoma bandytami, którzy znęcali się nad nim, maltretowali go i zabierali mu prowiant. W tym samym czasie odbywały się przesłuchania, z których jednoznacznie wynikało, że przesłuchującemu chodziło o uzyskanie oświadczenia od Głębińskiego, iż prowadził on działalność kontrrewolucyjną wymierzoną przeciwko Związkowi Sowieckiemu i z myślą o jej kontynuowaniu chciał wyjechać za granicę. Na początku 1940 r. przewieziono go do więzienia przy ul. Zamarstynowskiej, z początkiem lutego do Moskwy, gdzie przebywał na Łubiance. 25 kwietnia 1941 r. Głębiński znajdował się już w więzieniu butyńskim, gdzie lekarz stwierdził u niego: „stwardnienie mięśnia sercowego, rozedmę płuc i nadciśnienie. Przed kilkoma dniami stan przedudarowy. W chwili obecnej nie może się poruszać, ale przesłuchiwać można”. 27 czerwca 1941 r. wydano wyrok pozbawienia wolności na okres 8 lat, poczynając od 17 września 1939 r. W połowie lipca, mimo złego stanu zdrowia, Głębiński został wysłany „na transport”, a około 10 sierpnia znalazł się w więzieniu etapowym NKWD w Charkowie. Tam 14 sierpnia 1941 r. w wyniku gwałtownego pogorszenia stanu zdrowia zmarł. W zachowanym akcie zgonu można zapoznać się z postawioną diagnozą: uwiąd starczy, zapalenie jelita cienkiego i okrężnicy. Śmierć nastąpiła z objawami ustania akcji serca. Do dzisiaj nie jest znane miejsce pochówku Głębińskiego, jego symboliczny grób znajduje się na warszawskich Powązkach (ibidem, 104-136).

3. Przedstawiciel szkoły historycznej

Jako przedstawiciel szkoły historycznej Głębiński poddał krytyce ekonomię teoretyczną opartą na abstrakcyjnych założeniach. Krytykował postulat stworzenia tzw. ekonomii czystej, popularyzowanej przez przedstawicieli szkoły matematycznej. Jego zdaniem ekonomia teoretyczna zbyt wąsko ujmowała zagadnienia związane z działalnością gospodarczą człowieka, dlatego też za bardziej inspirującą uznał metodę badawczą szkoły historycznej. Szkoła historyczna powstała w Niemczech na bazie szkoły narodowej, której głównymi przedstawicielami byli A. H. Mueller i F. List.

Podobnie jak zwolennicy niemieckiej młodszej szkoły historycznej wyszedł w swoich rozważaniach od krytyki podstawowych założeń przyjętych przez przedstawicieli szkoły klasycznej (Kalecki, 1936). Krytykował nieograniczoną wolność

gospodarczą, jak również założenie *homo oeconomicus*. Podstawową kategorią w jego rozważaniach był naród, a nie jednostka gospodarująca. Ideę narodową wcześniej rozwijali w polskiej literaturze ekonomicznej F. Skarbek i J. Supiński. Głębiński kształtował swoje poglądy ekonomiczne na bazie wykorzystania dorobku wymienionych ekonomistów. Główną osią jego rozważań była idea narodu jako dziejowo ukształtowanej jedności, stanowiącej podstawę instytucji państwa. Naród cechuje jedność fizyczna i ideowa, „ma on byt ciągły, nieprzerwany i nieśmiertelny, związany materialnie i moralnie z całą przeszłością dziejową i nieznaną przyszłością, obejmujący przeszłe i przyszłe pokolenia, myślący o utrwaleniu bytu narodowego w jak najdalszą przyszłość” (Głębiński 1937, 406). Zastępując koncepcję klasyków człowieka ekonomicznego ideą interesu narodowego, analizował relację naród-jednostka. Podobnie jak inni przedstawiciele szkoły historycznej twierdził, iż zasadniczym motywem działania jednostki jest dostarczenie dobra mającego wartość społeczną. Klasycy uważali natomiast, iż egoistyczne pobudki motywujące jednostkę do działania stanowią źródło korzyści jednostkowej i dobrobytu całego społeczeństwa. Klasycy uważali też, iż harmonię społeczną zapewniało działanie niewidzialnej ręki wolnego rynku. W przypadku szkoły historycznej harmonia wynikała z wielu innych czynników, które miały charakter społeczny, kulturowy, a nawet religijny (Giza 2004, 3-4).

4. Prace Stanisława Głębińskiego

Zainteresowania badawcze Głębińskiego skupiały się wokół następujących zagadnień: teoria ekonomii, skarbowość, polityka pieniężna i fiskalna, historia myśli ekonomicznej. Jego zasadnicze prace akcentujące narodowy punkt widzenia na istotę zjawisk gospodarczych pochodzą z okresu II Rzeczypospolitej. Jako przedstawiciel historycyzmu krytykował analizę opartą na abstrakcyjnych założeniach i metodę dedukcji stosowaną przez klasyków ekonomii. Do najważniejszych prac w dorobku Głębińskiego należą:

- „Ekonomika społeczna” (1905)
- „Wykład ekonomiki społecznej wraz z zarysem polityki ekonomicznej i historią ekonomiki” (Lwów 1913)
- „Nauka skarbowości” (Lwów 1914)
- „Ekonomika narodowa” (Lwów 1927-1928)
- „Historia ekonomiki” (Lwów 1939)

Ponadto ważne miejsce zajmują jego mowy wygłoszone na forum parlamentarnym poświęcone problemom politycznym.

4.1. „System fizjokratów w ekonomice społecznej”

Pierwszą rozprawą ekonomiczną Głębińskiego, na podstawie której uzyskał docenturę, był „System fizjokratów w ekonomice społecznej” wydany w 1888 r. W rozprawie tej wykazał na podstawie źródeł, że mylna była powszechna opinia o tym, iż nauka fizjokratów o interesie osobistym pokrywała się z pojęciem egoizmu przyjętym przez A. Smitha i jego następców. Fizjokraci bowiem pojęcie interesu osobistego ściśle połączyli z ideą sprawiedliwości i tylko w tym znaczeniu uważali tę pobudkę za naturalną i korzystną, egoizm zaś nieuszlachetniony tą ideą traktowali jako szkodliwy (Głębiński 1888, 11-19). Tak samo istotną różnicę wykazał pomiędzy systemem fizjokratów, jako systemem gospodarstwa narodowego, a kosmopolityzmem szkoły klasycznej (Głębiński 1939, 270).

4.2. Rozprawy o sprawie walutowej i reformy waluty w Austrii

W 1890 r. z powodu ożywionej wymiany zdań w sprawie walutowej i reformy waluty w Austrii autor poświęcił dwie rozprawy tym kwestiom: jedną wydrukowaną w „Ekonomiście Polskim”, drugą natomiast w „Przeglądzie Prawa i Administracji” (Głębiński 1890, 1-23). W rozprawach tych wykazał niemożliwość przejścia do waluty podwójnej, jakiej domagali się polscy ekonomiści, ponieważ taka waluta mogłaby utrzymać się tylko w przypadku układu międzynarodowego państw europejskich i amerykańskich. Autor wykazał również niebezpieczeństwo dla rolników i warstw zadłużonych w razie przyjęcia zbyt wysokiego stosunku wartości między walutą srebrną w Austrii a złotem na podstawie cen produktów na rynkach austriackich. Ceny bowiem na rynkach detalicznych podlegały tendencji pewnej stałości nazwanej przez autora „prawem bezwładności i ciężkości”. Nie były zatem dostateczną miarą wartości waluty przy jej przejściu do waluty złotej (Malinowski 1932).

4.3. „Wykład ekonomiki społecznej wraz z zarysem polityki ekonomicznej i historią ekonomiki”

Było to pewnego rodzaju kompendium wiedzy ekonomicznej, składające się z trzech zasadniczych części: a) „Organizm gospodarstwa społecznego” – autor skupia się tu na podstawowych kategoriach ekonomicznych oraz naturalnych, prawnych i społecznych warunkach gospodarowania; b) „Zarys polityki ekonomicznej”; c) „Historia ekonomiki społecznej”.

4.4. „Teoria ekonomiki narodowej”

Jak pisze sam autor, nazwał system ekonomiki systemem narodowym, ponieważ po obaleniu zaborów naród polski we własnym państwie powinien znaleźć ideowego wychowawcę w życiu społeczno-gospodarczym. Głębińskiemu nie przyświecała wcale myśl o gospodarce „planowej” i etatystycznej, ale idea takiego wychowania narodowego, aby działalność ekonomiczna jednostek, związków gospodarczych i organów publicznych obok interesu gospodarczego własnego przejęta była także poszanowaniem interesu ogólnego, ideą sprawiedliwości społecznej i narodowej. Ekonomika narodowa nie jest więc nauką o „objawieniu się zasady gospodarczej” ani nauką „o ludzkim współżyciu gospodarczym”, lecz „nauką o narodowym ustroju gospodarczym, o współzależnościach, związkach przyczynowych i prawach, jakie się przejawiają w życiu gospodarczym”.

Głębiński wyraźnie podkreślał, że „przedmiotem ekonomiki narodowej jest gospodarstwo narodu, żyjącego w granicach państwa”. Zaznaczał przy tym, że przez pojęcie narodu w nauce ekonomii rozumie się całe społeczeństwo żyjące i gospodarujące w granicach państwa, bez względu na etniczne pochodzenie członków społeczeństwa. Z tych też powodów na oznaczenie gospodarstwa narodowego używał zamiennie nazwy gospodarstwo społeczne (Głębiński 1927, 1).

W jego ujęciu gospodarstwo narodowe nie jest mechaniczną sumą gospodarstw indywidualnych, lecz całością wyższego rzędu obejmującą ogół wszystkich gospodarstw w kraju powiązanych więziami wzajemnej zależności o charakterze materialnym i duchowym. Główną formą więzi łączącą poszczególne gospodarstwa w całość wyższego rzędu był społeczny podział pracy (Górecki, 1935). Źródłem więzi społecznej jest też państwo prowadzące określoną działalność. Stwarza ono i gwarantuje podstawy prawne życia społecznego – wolność, własność oraz prawo spadkowe. Więzy łączące gospodarstwa indywidualne wypływają także z jednokowych zwyczajów, zwykle też z jednakowej kultury, pochodzenia, religii, dążeń i ideałów narodowych. W pojęciu Głębińskiego istnieje ścisły związek między rozważeniami teoretycznymi w zakresie nauki ekonomii, czyli teorią „ekonomiki narodowej”, a zasadami polityki ekonomicznej i społecznej, co nie wyklucza odrębnego ich traktowania.

Głębiński wymienia cztery czynniki produkcji: 1) przedsiębiorczość i wiedzę; 2) pracę; 3) ziemię (przyrodę); 4) kapitał. Mocno akcentuje fakt, że przedsiębiorca służy produkcji przede wszystkim swoją inicjatywą, zdolnościami organizacyjnymi i znajomością koniunktury rynkowej niezależnie od tego, czy dysponuje własnym kapitałem, czy też korzysta z kredytu. Z tych powodów przedsiębiorca to uosobienie odrębnego czynnika produkcji, jakim są przedsiębiorczość i wiedza. Czynnikiem ten nie może być utożsamiany ani z pracą, ani też z kapitałem (Głębiński 1927, 154). Wszelkie zjawiska gospodarcze mają charakter społeczny.

4.5. „Narodowa polityka ekonomiczna”

Jak twierdził Głębiński, narodowa polityka ekonomiczna jako nauka dąży do wskazania środków i warunków osiągnięcia wszechstronnego rozwoju gospodarstwa narodowego. Podmiotem polityki gospodarczej jest obok państwa i organów samorządowych cały naród jako podmiot gospodarstwa narodowego. Autor podkreślał, że w czasach współczesnych każda jednostka kupująca wyłącznie wyroby pracy rodzimej, lokująca swe kapitały w krajowych instytucjach bankowych lub papierach wartościowych, uprawia na równi z państwem politykę gospodarczej niezależności narodowej oraz popiera narodową politykę kredytową (Tomaszewski 1961, 30-45). Każdy wytwórca, tj. rolnik, rzemieślnik inwestujący swoje oszczędności w modernizację gospodarstwa, jest aktywnym podmiotem narodowej polityki produkcyjnej, tak jak każdy przedsiębiorca przeznaczający swoje zyski na budowę zdrowych mieszkań dla robotników, zakładanie ambulatoriów i szkół, współdziała w tworzeniu narodowej polityki społecznej. Błędne jest więc przekonanie, że wyłącznie państwo było powołane do prowadzenia polityki ekonomicznej danego państwa (Głębiński 1928, 2-3). Podkreślał, iż celem polityki ekonomicznej narodu nie może być ani osiągnięcie z góry określonego pułapu rozwoju gospodarczego, a następnie przejście w stan zastoju, ani też skracanie czasu pracy do minimum. Akcentował fakt, iż wachlarz potrzeb ludzkich nigdy nie jest zakreślony. Potrzeby fizyczne człowieka mogą być ograniczone, jednak potrzeby i cele duchowe narodu oraz ludzkości są nieskończone, a ich zaspokojenie wymagać będzie coraz to nowych wysiłków. Człowieka jako jednostkę może zadowolić osiągnięty stan „pomyślności gospodarczej”, statystyczne ujęcie optimum dobrobytu nie jest jednak możliwe do akceptacji przez jednostkę zarówno jako członka narodu wyznaczającego sobie ambitne cele, jak i członka całej ludzkości (ibidem, 3-4).

Za samoistny cel narodowej polityki ekonomicznej nie można również uznać dążenia do nieuzasadnionej minimalizacji czasu pracy. „Umiarkowana praca bowiem jest potrzebą człowieka, wyprowadza go ze stanu dzikości i barbarzyństwa, robi zeń człowieka cywilizowanego” (ibidem, 154). Za naczelne zadania narodowej polityki autor uważał:

- osiągnięcie rozwoju wszystkich wytwórczych sił narodu pod względem gospodarczym, społecznym i technicznym;
- dążenie do samodzielności gospodarczej, czyli do tzw. samowystarczalności w stosunku do innych narodów;
- rozwój samodzielności gospodarczej w ramach narodu;
- oparcie ustroju gospodarczego na solidarności warstw społecznych;
- uregulowanie emigracji i kolonizacji poza obszarem państwa (ibidem, 14).

Postulaty te odzwierciedlały potrzeby Polski jako kraju względnie zacofanego i dotkliwie odczuwającego skutki przeludnienia, zwłaszcza wśród ludności chłopskiej. Jednocześnie były one wyrazem programu gospodarczego Stronnictwa

Narodowo-Demokratycznego, którego Głębiński był wybitnym reprezentantem (Głębiński 1902). W jego pojęciu realizację pierwszoplanowego celu narodowej polityki ekonomicznej zapewnia osiągnięcie odpowiednio wysokiego odsetka ludzi zatrudnionych i właściwa organizacja pracy. W rolnictwie dzięki podziałowi pracy na zadania trudniejsze i lżejsze czynności produkcyjne wykonują nie tylko ludzie dorośli, lecz także niepełnoletni członkowie rodziny. Zwiększa to odsetek aktywizacji zawodowej do poziomu 60% wśród ludności utrzymującej się z rolnictwa. W innych grupach trudniących się przemysłem, handlem oraz w wolnych zawodach aktywna zawodowo jest 1/3 część populacji, pozostała część pozostaje na utrzymaniu zatrudnionych.

Państwo jako organ władzy nie jest w stanie samodzielnie zapewnić „wszechstronnego rozwoju gospodarstwa narodowego”. Może ono dzięki rozwojowi szkolnictwa zawodowego przygotować kadry wykwalifikowanych robotników, stymulować rozwój wszelkich gałęzi produkcji przez rozbudowę środków komunikacji, stosowanie ulg podatkowych i celnych, a także poprzez zawarcie z innymi państwami korzystnych traktatów handlowych. Nie ma jednak mocy, aby stworzyć warunki inicjatywy gospodarczej w postaci przedsiębiorczości i umiejętnej organizacji pracy.

Drugim zadaniem narodowej polityki ekonomicznej jest osiągnięcie stanu niezależności gospodarczej, czyli samowystarczalności (Chełstowski 1936). W zasadzie i stanie samowystarczalności, czyli autarkii, Głębiński dostrzegał gwarancję niezależności politycznej. W opinii autora zasady tej nie należy rozumieć dosłownie jako zupełnego zerwania kontaktów ze światem zewnętrznym. Czynnikiem potęgującym dążenia do wprowadzenia autarkii gospodarczej miały być jego zdaniem powstające kartele o zasięgu międzynarodowym. Stanowiły one istotne zagrożenie dla państw słabszych ekonomicznie. Wstępowanie krajów cierpiących na niedorozwój gospodarczy jest uzasadnione wówczas, gdy nie poddają one swojej kontroli całości życia gospodarczego, a mają jedynie na celu wspólną obronę przed obcymi trustami (Głębiński 1928, 7-10). Rozwój gospodarczy powinien zdaniem autora opierać się na żywotnych siłach narodu, inicjatywie prywatnej, przedsiębiorczości, przy zapewnieniu życzliwej opieki ze strony państwa i społeczeństwa. Wolność gospodarcza jednostek w obrębie narodu nie może być jednak identyfikowana z samowolą i egoizmem. Musi ona znajdować swoje naturalne granice w etyce społecznej, więzach prawnych i państwowych, poczuciu obowiązków społecznych i narodowych. Głębiński starał się w swoich pracach pogodzić zasadę egoizmu z zasadą altruizmu oraz autarkię z wolną konkurencją.

Odrzuciwszy skrajny indywidualizm, charakterystyczny dla nurtu liberalnego w nauce ekonomii, w imię zagwarantowania samodzielności i wolności gospodarczej odrzucał też zasadę kolektywizmu. Zdaniem autora nie zdała również egzaminu zasada etatyzmu, szeroko upowszechniana w czasie I wojny światowej. Konsekwencją jej stosowania były wzrost kosztów administracyjnych oraz ciągle niedobory w przedsiębiorstwach państwowych. Według Głębińskiego etatyzm nie sprawdził

się także w warunkach polskich, gdyż naraził skarb państwa na znaczne niedobory oraz utrudnił uzdrowienie finansów i administracji publicznej.

Czwarty z celów – zachowanie w kwestiach gospodarczych solidarnej postawy wszystkich warstw społecznych – miał przyczynić się do maksymalizacji potencjału gospodarczego narodu. Solidarność taka powinna istnieć pomiędzy miastem i wsią, między rolnictwem, przemysłem, handlem i innymi zawodami, między państwem i obywatelami, a przede wszystkim między przedsiębiorcą i pracownikami najemnymi.

Autor odrzucił ideę walki klasowej jako historyczną pozostałość z czasów niewolnictwa i stosunków poddańczych, jako przeżytek nieliczący z zasadami nowożytnego ustroju państwowego i gospodarczego. Zgodnie z postulatami endecji podkreślał, że w interesie wszystkich warstw leży utrzymanie stanu harmonii społecznej, niezbędnego warunku rozwoju gospodarczego i zajęcie przez dany kraj godnego miejsca w konkurencji z innymi narodami. Podstawy solidarności w skali narodowej upatrywał przede wszystkim w ułożeniu relacji między przedsiębiorcami i robotnikami na zasadach ustalonych przez prawo i wzajemne zaufanie.

W związku z ostatnim – piątym celem Głębiński przykładał duże znaczenie do spraw emigracji zarobkowej do innych krajów, przede wszystkim zamorskich. Miało to istotne znaczenie w przypadku krajów rolniczych i przeludnionych, takich jak Polska. Podkreślał, że względy narodowe, polityczne i gospodarcze wymagały od państwa i społeczeństwa otoczenia emigrujących życzliwą opieką, a także podjęcia wysiłków, aby nie zerwali oni więzów łączących ich z krajem macierzystym.

W imię realizacji celów narodowych przeciwny był wmontowaniu gospodarki polskiej w system gospodarki światowej. „Nie interesy polityki światowej powinny nakładać kierunek gospodarczej polityce narodowej, ale przeciwnie polityka narodowa górować powinna nad samolubnymi dążeniami tzw. polityki światowej, tak samo jak nad egoistyczną polityką indywidualną”. Każdy naród ma prawo do samodzielnego bytu gospodarczego, rozwoju swego potencjału wytwórczego, a na realizację tego prawa winna być ukierunkowana rozumna polityka państwa i zrzeczeń społecznych. Dążenie do niezależności gospodarczej nie wyklucza przy tym rozwijania wymiany międzynarodowej pod warunkiem, że dokonywać się ona będzie na zasadach obopólnych korzyści (ibidem, 16).

W swoim dziele autor przedstawił własne poglądy na wiele tematów dotyczących gospodarowania państwem i polityki gospodarczej. Należały do nich: polityka agrarna, polityka górnicza, polityka przemysłowa, polityka handlowa, polityka kredytowa i bankowa, polityka komunikacyjna, polityka ubezpieczeń, polityka zrzeczeń gospodarczych, narodowa polityka społeczna, narodowa polityka skarbowa.

Ze względu na rolniczo-przemysłowy charakter II Rzeczypospolitej poniżej zostaną bardziej szczegółowo omówione jego poglądy na temat polityki agrarnej w Polsce.

5. Polityka agrarna

Głębiński, będąc świadomym zacofania gospodarczego Polski wobec rozwiniętych krajów Zachodu, opowiadał się za zróżnicowaną strukturą gospodarczą państwa, w której odpowiednio ważne miejsce miało przyspaść rolnictwu i przemysłowi, a w ich ramach właściwym relacjom między wielkimi i małymi zakładami pracy. Zdawał sobie sprawę, że z powodu niewielkiej ilości kapitałów krajowych niemożliwa była realizacja rozbudowanej polityki industrializacji. Pozostając wierny postulatowi ideologicznemu endecji, pierwszoplanowe znaczenie przykładał do rozwoju drobnotowarowego rolnictwa i rzemiosła, posługujących się względnie prostymi narzędziami pracy. Krajowe zasoby mineralne z uwzględnieniem klimatu i specyfiki gleb miały stanowić podstawę tego rozwoju. Doceniał również wiodącą rolę nowoczesnych sposobów wytwarzania, bazujących na odpowiednim wykorzystaniu parku maszynowego (Szymański 2001, 43-44).

Zdaniem Głębińskiego przez rolnictwo jako dział produkcji społecznej należy rozumieć „produkcję plonów roślinnych i płodów zwierzęcych za pomocą sił powierzchni ziemi i atmosfery oraz twórczych sił zwierząt”. W ramach społecznego podziału pracy rolnictwo tworzy zawód wykonywany w obrębie gospodarstw rolnych, tzn. gospodarstw powołanych do produkcji płodów roślinnych i zwierzęcych (Głębiński 1928, 19).

W odróżnieniu od wytworów innych działów gospodarki produkty gospodarstwa rolnego powinny nazywać się płodami, ponieważ pomimo czynnego udziału człowieka w produkcji rolniczej są one dziełem twórczych sił przyrody. Człowiek swoją pracą, urządzeniem gospodarstwa rolnego, przygotowaniem i pielęgnowaniem ziemi, chowem zwierząt, doborem nasion oraz krzyżowaniem ras zwierzęcych i odmian roślin skutecznie oddziałuje na produkcję rolną, na jej ilość i jakość, jednak sam jej nie stwarza. Płody roślinne i zwierzęce nie mają bowiem „znaków i cech jego ręki, jego własnej indywidualności” (ibidem).

W opisanych właściwościach płodów rolnych zdaniem Głębińskiego zawarta jest specyfika produkcji rolnej, z której wynika konieczność nie tylko ogólnej znajomości zasad rolnictwa dzięki odpowiednim studiom i doświadczeniu praktycznemu, lecz także potrzeba poznania konkretnej działki ziemi i zwierząt, którymi rolnik ma się zajmować. Produkcja rolnicza, jak wskazują obserwacje, nie jest wyłącznie wysiłkiem technicznym, wymaga od producenta indywidualnego podejścia, „związania się z przyrodą, przywiązania się do niej i pokochania jej” (ibidem, 47-48).

Na związek łączący rolnika z ziemią wskazywał również piszący w początkach XIX w. Simonde de Sismondi, przedstawiciel a zarazem krytyk ekonomii klasycznej, który uważał, że drobne gospodarstwo rolne pod względem wydajności pracy nie ustępuje tak wyraźnie gospodarstwu wielkiemu jak rzemiosło przemysłowi kapitalistycznemu. Zwracał on uwagę na fakt, iż drobny rolnik uprawiający przez długi czas

ten sam grunt może dokładnie poznać jego właściwości i uwzględnić je w pracach, co nie jest możliwe w wielkich majątkach ziemskich (Szymański 2001, 45-46).

W przekonaniu Głębińskiego znaczenie rolnictwa dla społeczeństwa jest tak ważne ze względu na to, że stanowi podstawową gałąź produkcji społecznej, dostarczającą ludności wyżywienia i surowców do dalszego przetwarzania na wyroby gotowe. Z niego wyodrębniły się stopniowo wszystkie inne gałęzie produkcji: zajęcia rękodzielnicze i handlowe, przewozowe, ubezpieczeniowe. Między rolnictwem a pozostałymi działami istnieje szereg powiązań działających na zasadzie sprzężenia zwrotnego. Rolnictwo potrzebuje produktów i usług innych działów gospodarki, pozostałe działy opierają działalność na żywności i surowcach rolnych, znajdując jednocześnie nabywców swoich wyrobów wśród ludności wiejskiej. Rozwój transportu działa ożywczo na wszystkie działy gospodarki, wzrasta liczba ludności, podnosi się jej wskaźnik aktywizacji zawodowej, stwarza to warunki do intensyfikacji produkcji rolnej i wzrostu dochodów rolników. Pozytywne oddziaływanie rozwoju komunikacji dostrzegane jest także bezpośrednio w rolnictwie, czyniąc ten dział produkcji niezależnym od rynków lokalnych.

Głębiński podkreślał, że z samej natury rolnictwa jako działu gospodarki wypływają specyficzne postawy życiowe ludności rolniczej, które czynią z niej fundament życia społecznego i narodowego. Z jednej strony jest ona bardziej niż pozostałe grupy społeczne przywiązana do miejsca swego urodzenia, pobytu, i pracy, z drugiej zaś mniej zależna od reszty społeczeństwa pod względem zatrudnienia i zaspokojenia potrzeb żywnościowych. Większy wpływ jednak na ich byt mają warunki atmosferyczne (Głębiński 1928, 22).

6. Inne prace

6.1. „Historia ekonomiki”

W tomie I autor omówił idee ekonomiczne, poczynając od świata starożytnego do pierwszych dwóch dekad XX w. Tom II natomiast w całości został poświęcony historii polskiej myśli ekonomicznej, tj. „mianowicie dawnej polityce ekonomicznej i literaturze w historycznej Polsce, następnie ekonomice polskiej na przełomie XVIII i XIX stulecia, dalej ekonomice polskiej po upadku Królestwa Kongresowego, na koniec nowszym szkołom ekonomicznym”.

6.2. „Polskie prawo skarbowe”

Głębiński interesował się także tematyką skarbowości. W swojej pracy poruszył temat ustroju władz skarbowych (Głębiński 1928a). Dokonał analizy ustroju pieniężnego w ujęciu historycznym aż po współczesne mu czasy. Napomniął także o biletach Banku Polskiego. Wprowadzone do obiegu bilety miały wartość 5, 10, 50 i 100 złotych polskich. Nie były one obowiązkowym środkiem płatniczym, natomiast posiadały kurs kasowy równy monetom. Jak pisze autor, wymiana biletów na monetę srebrną miała się dokonywać na każde żądanie i bez potrąceń. Po ewolucji i zmianach w systemie bankowym w 1870 r. Bank Polski został pozbawiony prawa emisji, a w 1875 r. bilety utraciły swoją wartość (Weinfeld 1931).

Głębiński pisał również o budżecie Rzeczypospolitej, obowiązujących wówczas przepisach i prawie budżetowym. Struktura wydatków budżetowych była następująca: największe kwoty pochłaniał budżet ministra spraw wojskowych (30%), oświata (15%), bezpieczeństwo wewnętrzne (8-10%), zabezpieczenie emerytalno-rentowe pracowników państwowych (10%). Dalej poruszył sprawę dochodów, wymieniając daniny publiczne, monopole, dochody armii. Wymienił ponadto elementy składające się na dochody skarbowe. W kolejnym rozdziale poruszył tematykę długów państwowych. Budżet obciążała obsługa zadłużenia zewnętrznego i zagranicznego. Przyczyną deficytu stanowiącego 50-90% sum budżetowych była słabość aparatu skarbowego, demoralizacja podatników, inflacja, a następnie hiperinflacja. W latach 1921-23 zmieniło się dziewięciu ministrów skarbu. Sytuację w horyzoncie krótkookresowym ratowano poprzez emisję pustego pieniądza.

Następnie autor omawiał kwestię finansów związków samorządowych. Związki samorządowe obejmowały samorzady gmin wiejskich, miast i powiatów. Źródłem dochodów samorządów miały być podatki samoistne, dodatki do podatków państwowych, opłaty komunalne i administracyjne, dotacje ze skarbu państwa i pożyczki (Głębiński 1928a, 32-78). Dochody samorządowe uzależnione były od poziomu gospodarczego regionu. Natomiast wydatki związków samorządowych przeznaczano na finansowanie zdrowia publicznego i opieki społecznej, inwestycje w sferze infrastruktury, wydatki na oświatę, kulturę, bezpieczeństwo publiczne, koszty utrzymania administracji i zarządu (Głębiński 1938). Niemalą rolę odgrywały spłaty poprzednio zaciągniętych długów. Głębiński odniósł się także do sprawy kredytu komunalnego. Kredyt komunalny był udzielany miastom i gminom głównie na finansowanie realizacji inwestycji o charakterze infrastrukturalnym, jak wodociągi, sieci kanalizacyjne, drogi itp. Najczęściej kredyty te stanowiły niewielkie uzupełnienie środków własnych jednostki. Dalej poruszył kwestię stosunku finansowego Wolnego Miasta Gdańska do Rzeczypospolitej. Jak powszechnie wiadomo, historyczną domeną Gdańska był handel zbożem w dorzeczu Wisły.

Reasumując, w swoich pracach poświęconych finansom Głębiński postulował prowadzenie polityki stałego kursu pieniądza, ograniczenie deficytu budżetowego, przeprowadzenie reformy fiskalnej oraz uregulowanie systemu podatków budżetowych.

6.3. „Kwestia społeczna w świetle dochodu społecznego”

W pracy wspominał o XIX w., w którym nie wywiązano się z posłannictwa dziejowego na polu społecznym, bowiem zdobyta w tym okresie wolność obywatelska przyczyniła się, co prawda, do rozwoju wiedzy, ale nie przyniosła braterstwa i pokoju (Głębiński 1900, 1-23). Nie stworzyła trwałego fundamentu dla organizmu politycznego i ekonomicznego. Jak pisał autor, wiek XIX – wiek wolności obywatelskiej – był czasem walki materialnej i duchowej, ścierania się rozbieżnych poglądów. Nowy wiek otrzymał jakże znaczący zasób w postaci doświadczenia – „przedświt nowej doby dziejowej”. Głębiński skupił się dalej na dwóch skrajnych kierunkach ekonomiczno-społecznych – szkole liberalnej i socjalistycznej, które zbliżyły ideę społeczną, przechodząc z zasad teoretycznych na grunt praktyczny. Teoria szkoły liberalnej upatrywała w swobodzie ekonomicznej i prawach przyrodzonych dźwignię dobrobytu i harmonię społeczną. Jednak w praktyce wielu zwolenników tej nauki nie wiązało dodatniego znaczenia państwa i ustawodawstwa z rozwojem zjawisk społecznych. Zgadzała się ona, że ustawodawstwo państwowe jest głównym środkiem „utrzymania zwichniętej równowagi społecznej i łagodzenia ujemnych wpływów praw przyrodzonych”. Z kolei teoria socjalistyczna na czele z K. Marksem upatrywała w reformach społecznych jedynie szkodę dla warstw pracujących oraz hamulec w naturalnym postępie ewolucji społecznej.

7. Podsumowanie

Głębiński był kontynuatorem myśli L. Bilińskiego (1894). Koncentrował zainteresowania na badaniach historycznych oraz ekonomicznej roli państwa. Rozwijał ideę narodu, odszedł od indywidualizmu występującego w szkole liberalnej i badał rzeczywistość gospodarczą poprzez pryzmat interesu narodowego, któremu podporządkował koncepcję polityki gospodarczej (Głębiński 1924, 1-22). Posługiwał się często terminem ekonomiki narodowej, aby zaakcentować społeczny oraz narodowy charakter nauki ekonomii. Naród był dla Głębińskiego wartością wieczystą, nośnikiem tradycji narodowych, wierzeń oraz doświadczeń zebranych przez pokolenia. Do najbardziej znanych jego dzieł należą „Ekonomika narodowa”, „Teoria ekonomiki narodowej” oraz „Narodowa polityka ekonomiczna”.

W „Narodowej polityce ekonomicznej” podjął próbę analizy dorobku zachodnich i polskich ekonomistów. Dokonał uzupełnienia badań abstrakcyjnych modeli ekonomicznych poprzez liczne analizy historyczne. Wychodził z założenia, że koncepcja człowieka ekonomicznego oraz zasada gospodarności wymagały analizy z wielu punktów widzenia – zarówno z punktu widzenia etycznego, prawnego, kulturalnego, jak i narodowego. Na szczególną uwagę zasługuje jego pogląd mówiący o tym, aby procesy ekonomiczne rozpatrywać za każdym razem z uwzględnieniem zjawisk życia społeczno-politycznego. Głębiński podkreślał ściśle interakcje, które zachodziły pomiędzy ekonomią a socjologią oraz etyką. Krytykował tezy szkoły matematycznej, postulującej stworzenie idei tzw. ekonomii czystej – eliminującej z zakresu analiz ekonomicznych zagadnienia społeczno-polityczne oraz starającej się traktować prawa ekonomiczne w podobny sposób jak prawa fizyczne i matematyczne. Nie negował jednak całkowicie możliwości wykrycia praw rządzących życiem gospodarczym, jednocześnie postulując oparcie badań dedukcyjnych na wynikach analiz historycznych. Prawami ekonomicznymi nazywał objawy oraz tendencje powtarzające się w życiu gospodarczym wśród jednakowych warunków gospodarczych oraz społecznych. Prawa ekonomiczne były zdaniem Głębińskiego wyrazem wzajemnej zależności zjawisk gospodarczych oraz związków przyczynowo-skutkowych zachodzących w gospodarstwie narodowym. Podkreślał społeczny charakter działalności gospodarczej ludzi, który jest podstawą wyjaśnienia przyczynowego zjawisk gospodarczych oraz formułowania praw ekonomicznych. Wskazywał na znaczenie badań rzeczywistości gospodarczej z wykorzystaniem statystyki oraz badań psychologicznych.

Bibliografia

- ALDCROFT, D. H. (1993), *The European Economy 1914-1990*. London.
- BILIŃSKI, L. (1894), *System ekonomii społecznej*. Lwów.
- BREIT, M. (1933), *Stopa procentowa w Polsce*. Kraków.
- CARR, E. (1961), *International Relations Between the Two World Wars 1919-1939*. London.
- CHELSTOWSKI, Z. (1936), *Zagadnienie obcych kapitałów w Polsce*. Włocławek.
- GIZA, W. (2004), Stanisław Głębiński – przedstawiciel kierunku historycznego na Uniwersytecie Lwowskim. W: *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*. 650, 97-105.
- GLĄBIŃSKI, S. (1888), *O systemie fizjokratów w ekonomice społecznej*. Sambor.
- GLĄBIŃSKI, S. (1889), *Pojęcie nauki skarbowej*. Sambor.
- GLĄBIŃSKI, S. (1890), *Waluta w Austrii i dążenie do jej reformy*. Przedruk z *Przeglądu Sądowego i Administracyjnego*. Lwów.
- GLĄBIŃSKI, S. (1900), *Kwestia społeczna w świetle dochodu społecznego*. Lwów.
- GLĄBIŃSKI, S. (1902), *Idea samodzielności a finanse Galicji*. Lwów.
- GLĄBIŃSKI, S. (1903), *Ludność polska w Galicji Wschodniej*. Lwów.
- GLĄBIŃSKI, S. (1913), *Wykład ekonomiki społecznej wraz z zarysem polityki ekonomicznej z historią ekonomiki*. Lwów/Warszawa.
- GLĄBIŃSKI, S. (1920), *Drożyzna w Polsce jej przyczyny i sposoby jej usunięcia*. Warszawa.
- GLĄBIŃSKI, S. (1924), *Program gospodarczy Związku Ludowo-Narodowego*. Warszawa.

- GŁĄBIŃSKI, S. (1927), Teoria ekonomiki narodowej. Lwów.
- GŁĄBIŃSKI, S. (1928), Narodowa polityka ekonomiczna. Lwów.
- GŁĄBIŃSKI, S. (1928a), Polskie prawo skarbowe. Lwów.
- GŁĄBIŃSKI, S. (1931), Odtąd Polska jest państwem niepodległym? Warszawa.
- GŁĄBIŃSKI, S. (1937), Idea szkoły narodowej w ekonomice. W: Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny. T. II. 17.
- GŁĄBIŃSKI, S. (1938), Skarbowość samorządowa w Polsce i potrzeba jej reformy. Bielsko.
- GŁĄBIŃSKI, S. (1939), Historia ekonomiki. T. II. Lwów.
- GŁĄBIŃSKI, S. (2001), W cieniu ojca. Warszawa.
- GÓRECKI, R. (1935), Poland and her economic development. London.
- GRABSKI, W. (1927), Dwa lata u podstaw państwowości polskiej (1924-1925). Warszawa.
- GRYZIEWICZ, S. (1951), Główne problemy rozwoju gospodarczego Polski w okresie 1919-39. Londyn.
- KALECKI, M. (1936), Mechanizm poprawy koniunktury. Warszawa.
- KWIATKOWSKI, E. (1938), O wielkości Rzeczypospolitej. Przemówienie wygłoszone w Sejmie 2 grudnia 1938 r. Warszawa.
- LANDAU, L. (1939), Gospodarka światowa. Warszawa.
- LIPIŃSKI, E. (1936), Deflation als Mittel der Konjunkturpolitik in Polen. Kieler Vortrage. Jena.
- MALINOWSKI, W. (1932), Teoria ilościowa pieniądza w polskiej literaturze ekonomicznej (1918-1932): próba analizy. Kraków.
- MALINOWSKI, W. (1933), Stabilizacja waluty w Polsce w latach 1924 i 1927 w świetle literatury. Kraków.
- MALINOWSKI, W. (1934), Struktura rozdziału kredytów bankowych w Polsce. Warszawa.
- ROSTOW, W. W. (1952), The Process Economic Growth. New York.
- RYBARSKI, R. (1922), Marka polska i złoty polski. Warszawa.
- SZTURM de SZUTREM, T. (1924), Żywiołowość w opodatkowaniu: podatek inflacyjny. Warszawa.
- SZYMAŃSKI, Z. (2010), Etyczny i ekonomiczny aspekt kategorii zasoby społeczne Stanisława Głębińskiego. W: Annales. Etyka w życiu gospodarczym. 2, 49-57.
- SZYMAŃSKI, Z. (2014), Ekonomia narodowa a etyka w ujęciu Stanisława Głębińskiego. W: Annales. Etyka w życiu gospodarczym. 1, 23-34.
- TAYLOR, E. (1926), Inflacja polska. Poznań.
- TOMASZEWSKI, J. (1961), Stabilizacja waluty w Polsce. Z badań nad polityką gospodarczą rządu polskiego przed przewrotem majowym. Warszawa.
- WEINFELD, F. (1931), Skarbowość Polska [sic!]. Warszawa.
- WELLISZ, L. (1938), Foreign capital in Poland. London.
- ZDZIECHOWSKI, J. (1937), Mit złotej waluty. Warszawa.
- ZWEIG, F. (1944), Poland Between Two Wars. A Critical Study of Social and Economic Changes. London.